

Міжнародне право

УДК 341.3

Файчак Валерія Віталіївна

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Файчак Валерия Витальевна

студент

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Faychak Valeria

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Бенедик Яна Степанівна

кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Научный руководитель:

Бенедык Яна Степановна

кандидат юридических наук, ассистент кафедры международного права

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Scientific director:

Benedyk Yana

Candidate of Legal Sciences, Assistant of the Department of International Law

Yaroslav Mudryi National Law University

ЯДЕРНЕ РОЗЗБРОЄННЯ. УТОПІЯ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ
ЯДЕРНОЕ РАЗОРУЖЕНИЕ. УТОПИЯ ИЛИ РЕАЛЬНОСТЬ
NUCLEAR DISARMAMENT. UTOPIA OR REALITY

Анотація. У статті аналізується сучасна ситуація навколо ядерної зброї та перспективи подальшого ядерного роззброєння. Висвітлюються правові позиції Міжнародного Суду ООН стосовно питання застосування ядерної зброї і визначаються можливі шляхи подолання зазначеної проблеми.

Ключові слова: ядерні держави, ядерна зброя, ядерне роззброєння, ДНЯЗ.

Аннотация. В статье анализируется современная ситуация вокруг ядерного оружия и перспективы дальнейшего ядерного разоружения. Освещаются правовые позиции Международного Суда ООН по вопросу применения ядерного оружия и определяются возможные пути преодоления указанной проблемы.

Ключевые слова: ядерные государства, ядерное оружие, ядерное разоружение, ДНЯО.

Summary. In this article we analyze modern situation about nuclear weapon. Furthermore, we touch a question about prospects of nuclear demilitarization. Also, we can see legal positions of international court about the question of using nuclear weapon and the ways how to resolve issuesé.

Key words: nuclear states, nuclear weapons, nuclear disarmament, NPT.

Постановка проблеми. Наявність ядерної зброї одна із найсуттєвіших проблем сучасності. Перш за все це зумовлюється підвищеною небезпекою використання ядерної енергії, яка має як економічний, так і воєнний характер. Атомна енергія — енергія, що виділяється під час перетворень атомних ядер. Слід зазначити, що відкриття такого виду енергії стало значним еволюційним кроком у галузі науки.

Ядерна (атомна) енергія використовується людством у військових цілях, для виробництва електроенергії та у ядерних енергетичних установках (двигунах). Перевагою атомної енергетики фізики вважають дешевизну і відсутність небезпечних викидів при виробництві електроенергії. Проте користь вона приносить лише в разі її використання у мирних цілях.

Інша сторона експлуатації атомної енергії – створення ядерної зброї. Через це на сучасному етапі ведеться активна співробітництво щодо повної заборони використання даного типу зброї і регламентації можливих засобів використання атомної енергії в мирних цілях.

Аналіз досліджень та публікацій. З огляду на актуальність цієї теми, вітчизняних та зарубіжних дослідників та науковців зверталися до проблеми ядерного роззброєння та аспектів використання ядерної енергії як такої. Це, зокрема, Ю.А.Услист, Ю.О. Ольвінська [1], які безпосередньо проаналізувала наслідки застосування ядерної зброї у воєнних цілях у японських містах Хіросіма та Нагасакі, провели оцінку подальшої практики випробовування ядерної зброї в ході її розробки; С. Федина [2], яка розглядала проблематику роззброєння крізь призму концепцій миру у сучасній міжнародній політиці. Крім того, дослідженню відповідної проблематики присвячені роботи таких науковців, як М.О. Баймуратов [3], В.П. Кононенко, Е.Мітчелл (E.Mitchell), С. Бро, Л.Мареска (L. Maresca), Т. Рауф (T. Rauf), Л. Хеффернан (L. Heffernan) та ін. Крім доктринальної літератури, в науковій статті проаналізовано низку міжнародних актів та рішень МС ООН.

Постановка завдання. Визначити сучасний стан та перспективи співробітництва міжнародного співтовариства у сфері ядерного роззброєння. Проаналізувати проблеми, які постають перед міжнародним співтовариством у контексті підтримання миру та безпеки.

Виклад основного матеріалу. Найбільш гостро проблема ядерного озброєння постала перед людством у серпні 1945 року після того, як на японські міста американськими військами були скинуті перші атомні бомби «Маля» (6 серпня, Хіросіма) і «Товстун» (9 серпня, Нагасакі). У результаті вибуху було практично повністю знищено відповідні міста, спричинено масові втрати серед цивільного населення. Вражаючими факторами ядерного вибуху, що робить його настільки небезпечним є ударна хвиля, світлове випромінювання, проникаюча радіація, радіоактивне зараження, електромагнітний імпульс (ЕМІ) та рентгенівське випромінювання. Як наслідок, під час ядерного бомбардування Хіросіми та Нагасакі загинуло близько 160 тис. чоловік. Проте через неповність та нечіткість даних можна стверджувати, що цей показник може бути набагато більшим [1, с. 4].

Звичайно, низка держав, прагнучи здобути лідерство на міжнародній арені, почали самостійно розробляти атомні технології, що ознаменувало розгортання гонки озброєнь. Вбачаючи в цьому глобальну проблему людства, Комітетом ООН з роззброєння, з метою урегулювання питання загрози використання ядерної зброї і попередження подальшого нарощування ядерного потенціалу державами, було розроблено Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (далі - ДНЯЗ). Цей багатосторонній міжнародний акт став першим кроком до «ядерного миру».

Непересічну роль у процесі ініціювання й розробки Договору відіграв Пагвоський рух учених за мир, ідеологічні підвалини якого було закладено Маніфестом Рассела-Ейнштейна, до якого в 1955 році доєдналося ще одинадцять найбільш видатних вчених того часу. Рух діє і сьогодні й спрямовується проти гонки озброєнь, створення й нарощення ядерної та термоядерної зброї. Утім, як зазначав Б. Рассел, «проста заборона ядерної зброї не матиме реального впливу на вирішення проблеми, оскільки такий вид зброї все одно буде виготовлятися і

використовуватися для подальшої війни... Єдина надія для людства – відмовитися від воєн» [8, с. 126].

ДНЯЗ був укладений Генеральною Асамблеєю ООН на XXII сесії 12 червня 1968 р. і відкритий для підписання. Цей договір є одним із наймасштабніших міжнародних актів, адже до нього приєдналося майже 200 країн.

Ядерне роззброєння є важливою складовою Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Відповідно нього лише п'ять країн, які виготовили і підірвали ядерну зброю до 1 січня 1967 р., вважаються ядерними державами. Решта країн взяли на себе зобов'язання не приймати, не виробляти та не придбавати ядерну зброю або інші ядерні вибухові пристрої, а також не добиватися та не приймати будь-якої допомоги у їх виробництві (ст.1, 6 ДНЯЗ) [4]. Проте як і будь-який міжнародний договір ДНЯЗ не є ідеальним і містить певні недоліки.

Деякі країни, такі як, Індія, критикують ДНЯЗ, тому що вважають його «дискримінацією держав, які не володіють ядерною зброєю». Адже по суті цей договір залишив неядерні держави без можливості створення відповідної зброї, надаючи гарантії безпеки, які матимуть свою силу лише при укладенні додаткових угод.

Так, на прикладі нашої держави діє Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, укладений 5 грудня 1994 року між Україною, США, Росією та Сполученим Королівством про неядерний статус України.

Основні положення угоди :

а) поважати незалежність і суверенітет та існуючі кордони України.

б) утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України.

с) утримуватись від економічного тиску, спрямованого на те, щоб підкорити своїм власним інтересам здійснення Україною прав, притаманних її суверенітету, і таким чином отримати будь-які переваги

d) надання допомоги Україні як державі-учасниці Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, що не володіє ядерною зброєю, в разі, якщо Україна стане жертвою акту агресії або об'єктом погрози агресією з використанням ядерної зброї.

e) не застосовувати ядерну зброю проти будь-якої держави-учасниці Договору про нерозповсюдження ядерної зброї [6].

Наразі політичною верхівкою держави все частіше висловлюються сумніви стосовно дієвості механізму, запровадженого Договором про нерозповсюдження ядерної зброї. На цьому підґрунті окремі політики пропонують вживати дії, спрямовані на поступове відновлення ядерного статусу України.

Наразі в доктрині існують дискусії щодо визнання окремих норм ДНЯЗ у якості звичаєвих на протипагу судженням про те, що положення Договору є обов'язковими лише для держав, які є його учасниками. У цьому зв'язку видається можливим послатися на рішення Міжнародного Суду ООН у справах про континентальний шельф Північного моря від 20.02.1969 року, де Суд визначив умови утворення звичаю на підставі міжнародного договору. Відповідно до цього рішення, договірне положення повинно носити нормоутворюючий характер, договір повинен одержати широке визнання й представницьку участь країн-учасниць, а правозастосовна практика держав постійно розширюватись і бути дійсно одноманітною щодо положень договору, які застосовуються, й свідчити про всеохоплююче визнання правової норми [7].

Так, звертаючись до Консультативного висновку МС ООН щодо законності застосування або погрози застосування ядерної зброї 1996 року. слід зазначити, що Суд не зміг прийти до остаточного висновку стосовно

того, чи є законним або незаконним застосування ядерної зброї державою в екстремальних обставинах самооборони, коли мова йде про саме існування відповідної держави. Тобто чи є правомірною погроза застосування ядерного потенціалу в разі збройного нападу, агресії з боку іншої держави. При цьому, з одного боку, Суд зазначив, що міжнародне звичаєве і договірне право не містить будь-якого конкретного припису, який би забороняв чи дозволяв погрозу застосування ядерної чи будь-якої іншої зброї взагалі за деяких обставин, зокрема, при здійсненні законної самооборони. З іншого боку застосування, ядерної зброї у зв'язку з її неминуче не вибірковими наслідками ніяким чином не може бути сумісним з принципами і нормами гуманітарного права і тому забороняється. Крім того, Суд зазначив, що, зважаючи на відсутність згоди стосовно правового статусу ядерної зброї, найбільш оптимальним засобом у контексті підтримання стабільності міжнародного правопорядку є забезпечення загального ядерного роззброєння [5].

У цьому ж контексті М. О. Баймуратов зазначає, що оскільки прямої заборони використовувати ядерну зброю в міжнародному праві немає, то ядерні держави обґрунтовують правомірність її застосування закріпленим у Статуті ООН правом на самооборону. Однак науковець вказує на наявність у міжнародному праві норм, що визначають заборону певних засобів і методів ведення війни, та положення яких непрямым чином можуть бути застосовані і до ядерної зброї. Таким чином, зважаючи на вказане, використання ядерної зброї слід розглядати як таке, що забороняється нормами міжнародного гуманітарного права [3, с. 587].

С. Федина, зокрема, притримуються думки що ядерна зброя потенційно могла би стати стримуючим чинником для країн-агресорів у їхньому бажанні розпочати війну. Однак право на володіння ядерною зброєю не стало запорукою "непорушення" миру, а, навпаки, є причиною численних конфліктів. Держави "ядерного клубу" намагаються заборонити

країнам, які її не мають, проводити ядерні дослідження й розробляти відповідні технології [2, с. 60]. У цьому зв'язку видається можливим констатувати, що абсолютна відмова від війни, як засобу реалізації національної політики, слугуючи лейтмотивом розвитку сучасної системи міжнародних відносин, не завжди знаходить своє практичне втілення. Проблема ж ядерного роззброєння у цьому контексті розглядається насамперед через політичну призму, адже, по суті ядерна зброя давно вже стала інструментом політичних маніпуляцій.

Прикладів на практиці досить багато. Так, одним з найавторитетніших заходів у сфері нерозповсюдження ядерної зброї і ядерного роззброєння є Оглядова конференція з виконання ДНЯЗ. Її значення виражається насамперед у тому, що на них розглядається стан виконання найчисленнішої за участю країн угоди ООН. У 2005 році відбулася сьома Оглядова конференція, де, зокрема, поставало питання щодо постійного порушення США своїх зобов'язань, зазначених в ДНЯЗ. Політика США була спрямована на отримання Америкою військової переваги за рахунок власного технологічного відриву від інших країн світу, заради цієї мети Сполучені Штати денонсували Договір про ПРО, утримувались від укладання будь-яких угод щодо скорочення СНО, наголосили про плани розміщення елементів власної стратегічної ПРО в Європі [9]. Тобто можна зробити висновок, що для окремих держав пріоритетними є їхні власні інтереси, а обов'язки, що визначаються нормами міжнародного права, відходять на задній план.

Успішність самого процесу роззброєння насамперед залежить від постійних членів СБ ООН. Аргументуючи це, можна послатися на звернення Маршаллових островів до МС ООН, адресоване проти дев'яти ядерних держав (Китай, КНДР, Франція, Індія, Ізраїль, Пакистан, Російська Федерація, Сполучене Королівство, США), на підставі невиконання ними своїх обов'язків стосовно ядерного роззброєння, у тому числі в рамках

ДНЯЗ. Урешті-решт Суд відхилив позов держави проти Індії, Пакистану та Великобританії, які попередньо визнали обов'язковість юрисдикції Суду, зокрема, з огляду на неможливість реалізації ним компетенції стосовно розгляду справи, зважаючи на відсутність безпосереднього спору між сторонами [5].

Як ще один приклад можна навести нещодавню гучну подію, а саме зустріч Дональда Трампа і Кім Чен Ина й підписання ними документу про ядерне роззброєння Північної Кореї і гарантії безпеки для азіатської країни з боку США. Після чого Міжнародне агентство з атомної енергії на основі піврічного спостереження за заходами, вжитими КНДР у цій сфері, у своїй доповіді для Генерального секретаря ООН зазначило, що Північна Корея не припинила свої ядерні та ракетні програми, що суперечить серії спеціальних резолюцій Ради Безпеки ООН. Таким чином, підписання вищезазначеного договору можливо розцінювати в якості не більш ніж політичний крок, для поліпшення стосунків між США та Північною Кореєю, який принаймні наразі не призвів до будь-яких практичних наслідків.

Висновок. Отже наразі все ядерні держави можна поділити на ті, що приєдналися до ДНЗЯ і ті, що не підпадають під дію цього договору. Це є однією із перешкод адже, будь-яка реальна спроба здійснити всезагальне та повне роззброєння, особливо ядерної, потребує співпраці абсолютно всіх держав. Це стосується також ефективності здійснення санкцій щодо країн, які порушують обов'язки, покладені на них міжнародними договорами. Слід удосконалити регламентацію міжнародних відносин щодо будь-якої можливості застосування ядерної зброї, навіть у контексті самооборони. Найбільш вагома проблема полягає у тому, що інтереси людства загалом розглядаються через призму власних потреб та інтересів тієї чи іншої держави. А отже, ядерне роззброєння на сьогоднішній стан скоріш неосяжна мрія, ніж реальна ціль.

Література

1. Услиста, Ю. А. Використання ядерної зброї: ілюзія миру [Текст] / Ю. А. Услиста, Ю. О. Ольвінська // Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень : збірник наукових студентських праць. Випуск 2–Одеса, ОНЕУ. – 2016. – С. 148–155.
2. Федина С. Перспективні напрями розвитку теорії і практики миру в сучасних міжнародних відносинах / Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: електрон. наук. фахове вид. 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eprints.oa.edu.ua/3159/1/Sofia%20Fedyna_NZ_Vyp_3.pdf
3. Баймуратов М.О. Міжнародне публічне право. - Х.: Одіссей, 2008. 587-588 с.
4. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї / База даних «Законодавство України» // ВР України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098
5. Международный Суд ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.icj-cij.org/ru>
6. Меморандум про гарантії ядерної безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 року / База даних «Законодавство України» / ВР України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158
7. Дела о континентальном шельфе Северного моря. Решение от 20 февраля 1969 года / Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда 1948–1991. – Нью-Йорк, ООН, 1993. – С. 93–94.
8. Russell B. The Authobiography of Bertrand Russell : in 3 v. / B. Russel. – Toronto, 1970.

9. Підсумки восьмої Оглядової конференції договору про нерозповсюдження ядерної зброї і перспективи юридичного оформлення гарантій безпеки Україні / Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/290>

References

1. Uslysta, Ju. A. Vykorystannja jadernoji zbroji: iljuzija myru [Tekst] / Ju. A. Uslysta, Ju. O. Oljvinsjka // Statystyka –instrument socialjno-ekonomichnykh doslidzhenj: zbirnyk naukovykh studentsjkykh pracj. Vypusk 2–Odesa, ONEU. – 2016. – S. 148–155.
2. Fedyna S. Perspektyvni naprjamy rozvytku teoriji i praktyky myru v suchasnykh mizhnarodnykh vidnosynakh / Naukovi zapysky Nacionaljnogho universytetu «Ostrozjka akademija»: elektron. nauk. fakhove vyd. 2013 [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: https://eprints.oa.edu.ua/3159/1/Sofia%20Fedyna_NZ_Vyp_3.pdf
3. Bajmuratov M.O. Mizhnarodne publichne pravo. - X.: Odissej, 2008. – 587-588 s.
4. Doghovir pro nerozpovsjudzhennja jadernoji zbroji / Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrajiny»/VR Ukrajiny [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098
5. Mezhdunarodnyj Sud OON [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.icj-cij.org/ru>
6. Memorandum pro gharantiji jadernoji bezpeky u zv'jazku z pryjednannjam Ukrajiny do Doghovoru pro nerozpovsjudzhennja jadernoji zbroji vid 5 ghrudnja 1994 roku / Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrajiny» / VR Ukrajiny [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158

7. Dela o kontynentaljnom sheljfe Severnogho morja. Reshenye ot 20 fevralja 1969 ghoda / Kratkoe yzlozhenye reshenyj, konsuljtatyvnykh zakljuchenyj y postanovlenyj Mezhdunarodnogho Suda 1948–1991. – Njju-Jork, OON, 1993. – S. 93–94.
8. Russell B. The Authobiography of Bertrand Russell : in 3 v. / B. Russel. – Toronto, 1970.
9. Pidsumky vosjmoji Oghljadovoji konferenciji doghovoru pro nerozpovsjudzhennja jadernoji zbroji i perspektyvy jurydychnogho oformlennja gharantij bezpeky Ukraini / Nacionaljnyj instytut strategichnykh doslidzhenj [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.niss.gov.ua/articles/290>